

ÚVOD

Podobně jako v celém světě i u nás se stále narůstající diferenciací a specializací lidské práce stoupá potřeba věcných informací o rozličných oborech lidské činnosti. Zdá se, že tuto potřebu už po dvě století nejvhodněji naplňují nejrůznější typy encyklopedií a slovníků, protože mohou pro hutnost obsahu a snadnou orientaci nejrychleji podat základní údaje, kdežto speciální monografie i syntetické práce se stávají čím dále tím více záležitostmi odborníků a těch, kdo chtějí hlouběji proniknout k určitému oboru. Výjimku tu netvoří ani specifická oblast umělecké tvůrčí aktivity, tedy ani oblast české literatury a jejích dějin. Nejširší okruh zájmů se tu soustřeďuje k těm, kdo ji vytvářejí, k osobnostem spisovatelů a ovšem i k jejich dílům. Musíme přiznat, že kromě údajů v obecných encyklopediích z 19. i 20. století česká literatura dlouho neměla své kompendium informací slovníkového typu a teprve dvoudílný Slovník soudobých českých spisovatelů J. Kuncce z let 1945–46 a jeho pokračování ve Slovníku českých spisovatelů beletristů 1945–1956 z r. 1957 a pak kolektivní Slovník českých spisovatelů z r. 1964 se pokusily zčásti tento nedostatek odstranit. Zůstala však stále naléhavá potřeba široce koncipovaného díla, které by nezahrnovalo jen údaje o autorech a o jejich tvorbě, ale také o literárním dění vcelku, od časopisů, almanachů a literárních skupin až po nakladatele, což všechno přímo nebo nepřímo tuto literaturu spoluvytvářelo; zároveň trvá nedostatek obecně přístupných prací, které by orientovaly čtenáře v základních hodnotách české literatury. Tuto druhou mezeru se pokusily zaplnit časově vymezené slovníky Čeští spisovatelé 19. století z roku 1971 a Čeští spisovatelé z přelomu 19. a 20. století z roku 1972, ve druhém vydání spojené v jeden celek.

Slovník Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století zahrnuje autory tří výrazných vývojových období naší literatury; jednak národního obrození, dále druhé poloviny 19. století a konečně od přelomu století až do první světové války. Každý z těchto úseků české literatury má svou specifickou, která se nutně odrazila i v této příručce. Jestliže literaturu národního obrození charakterizuje postupné znovuoustavování českého literárního jazyka a s ním osnovných principů jeho básnické řeči (prozódie), je pochopitelné, že přímou součástí

vlastní aktivity literatury nebude jen její oblast umělecky tvůrčí (a v počátcích obrození ani ne v první řadě), ale že se na tomto procesu významným podílem účastní i činnost vědecká (jazykovědná, folklórní a historická). Ostatně toto prolínání literatury a vědy v obrození se neprojevovalo jen v šíři, s jakou musíme literaturu této doby pojímat, ale promítlo se i do díla jednotlivých osobností, ať už v nejobvyklejší syntéze jazykovědy a literární kritiky (Dobrovský), nebo jazykovědy a překladatelství (Jungmann), či vědy a poezie (Palacký, Šafařík, Kollár). A teprve postupně v průběhu 20. až 40. let krystalizují první výrazné umělecké osobnosti, vytvářející v řadě případů hodnoty dodnes živé (Klicpera, Mácha, Tyl, Havlíček, Němcová), a i tu u některých z nich vědecká práce tvořila jejich vlastní profesi (Čelakovský, Erben).

Šíře, s jakou se obecně chápe pojem literatury v národním obrození, je podstatný rys, kterým se v tomto slovníku odlišuje údobí počátků novější české literatury od ostatních dvou částí. Literatura druhé poloviny 19. století je zde již plně představena autory soustředěnými na vlastní umělecky tvůrčí činnost a ve výrazném výběru i na činnost literárněkritickou. V podstatě ji tvoří dvě generace – májová, nazvaná podle stejnojmenného almanachu, kterým se mladí spisovatelé přihlásili ještě v padesátých letech k programu národní literatury (Neruda, Hálek, Světlá, Heyduk aj.), a generace ruchovsko-lumírovská, která o deset let později, v r. 1868, vystoupila jednak v almanachu Ruch a jednak v tehdy nejvýznamnějším literárním časopise, v Lumíru (Sládek, Čech, Vrchlický, Zeyer aj.). Tato literatura pak dovršuje tendence národního obrození, zejména v těsném spojení s politickým zápasem za obnovení všech práv a hodnot, jakými se vyznačuje novodobý národ, včetně všestranně rozvinuté, žánrově i tematicky bohaté, vnitřně diferencované literatury. Avšak právě toto sepětí literatury s politickým zápasem české buržoazie, která byla tehdy určující silou národního hnutí a která usilovala udržet si své hegemonné postavení i vůči kultuře, vyvolalo ostrou reakci 90. let. Podobně jako v 80. letech česká věda nyní i mladá literatura se vymaňuje ve srážce s politickým i literárním konzervatismem ze závislosti na měšťácké politice. Tehdy začíná převládat typ spisovatele, který se rozchází s vládnoucí společností a zaujímá k ní nepřizpůsobivý postoj; ten je u této generace nesen převážně individualistickým gestem, u generace z počátku století pak různými formami anarchistické revolty a ojedinele už i sblížením s dělnickým hnutím. Tehdy se také těžiště společenské aktivity české literatury přenáší z národního zápasu na otázky sociální a zároveň probíhá v ní prudký proces směrového, stylového i individuálního

rozdružení. Oba tyto rysy pak budou provázet literaturu v dalších obdobích po první světové válce, kdy na její vývoj bude stále silněji a také účinněji působit socialistické hnutí a jeho ideje.

Dovršením procesu emancipace české literatury, který předchází nástupu mladé socialisticky orientované literatury 20. let, je také vymezen konečný předěl našeho svazku. I když se tedy česká literatura 19. a počátku 20. století skládá ze tří navzájem odlišných vývojových období, tvoří organický celek, jenž je dán jak momenty vyplývajícími z vývoje české společnosti, tak vnitřními proměnami probíhajícími ve vlastní literární tvorbě. I tak však mohou vzniknout spory při konkrétním výběru spisovatelů, zvláště kolem konečné hranice našeho svazku. Jestliže výchozí mez slovníku je takřka automaticky vyčtena prvními obrozenci, nastávají potíže při volbě autorů, jejichž nejvýznamnější díla jsou rozložena téměř po celé první polovině 20. století (F. X. Šalda, St. K. Neumann) nebo vznikla až po roce 1918 (Hašek). V takových případech jsme byli nuceni se rozhodovat jednak podle věkové a generační příslušnosti těchto spisovatelů, jednak podle okolností, které vtiskly základní ráz jejich dílům. Tak u Šaldy se určujícím činitelem stala jeho iniciativní účast na bojích České moderny a jeho významné práce z počátku nového století (Boje o zítřek, Duše a dílo), v nichž jsou uloženy výchozí principy jeho kritické metody; u Haška úzká souvislost s buřičskou generací z počátku století, která zformovala jeho spisovatelský profil; u St. K. Neumanna jeho všestranná tvůrčí činnost do první světové války, kdy se v 90. letech podílel na utváření podoby českého symbolismu a na začátku nového století stál v čele tehdejší umělecké avantgardy jako průkopník a nejvýznamnější teoretický i umělecký představitel předválečné moderny a jejich civilistických snah. Do tohoto svazku je ještě zařazen – jako nejmladší autor – Petr Kříčka (nar. 1884), a to proto, že jeho těsně předválečné a válečné verše působily na některé mladé básníky 20. let. Nejspornější se v tomto svazku může stát přítomnost Otokara Fischera, když zároveň někteří starší literární vědci v něm nejsou zastoupeni (A. Novák, nar. 1880, A. Pražák, nar. 1880). Rozhodla o tom umělecká tvorba, kterou se Fischer odlišuje od obou těchto vědců a která již před první světovou válkou do značné míry naznačila charakter jeho díla. Vedle zmíněných literárních historiků nebyli sem zařazeni ani někteří spisovatelé starší než Fischer nebo Kříčka (Olbracht, Majerová), a to proto, že jejich tvorba po první světové válce se stala jedním z pilířů moderní socialisticky orientované meziválečné prózy, i když už předtím vytvořili řadu pozoruhodných děl. Jinak však léta narození 1882–83 před-

stavují konečnou věkovou mez autorů zastoupených v této publikaci.

Slovník Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století má sloužit jako široce přístupná příručka podávající základní informace o těch autorech, kteří vytvořili hodnoty, jež jsou stále živé, nebo jež podnětně působily na svou dobu, nebo konečně přispěly k druhové, žánrové a tematické různorodosti české literatury a ovlivnily její podobu. Už z toho vyplývá, že tento slovník je výběrový, přičemž důraz je položen na autory původní beletristické tvorby a již mnohem méně, s výjimkou obrození, na literární kritiky a vědce. Tím zároveň odpovídáme těm čtenářům, kteří zde budou marně hledat informace o vědcích, kteří se jen menší částí své tvorby bezprostředně dotýkali české literatury (T. G. Masaryk, J. Goll aj.), ale také o řadě jinak významných literárních kritiků a historiků (J. Jakubec, V. Tille, H. G. Schauer, G. Jaroš, K. Sezima, M. Marten, H. Jelínek aj.). Snaha podat široký obraz literárního dění vedla autory této knihy také k tomu, že v portrétech spisovatelů těsně spjatých s určitým hnutím, literárním směrem, skupinou, časopisem nebo almanachem se zpravidla objevuje stručná charakteristika těchto orgánů a tendencí (např. o almanachu Máj u V. Háška, o České moderně u J. S. Machara, o předválečné moderně u St. K. Neumanna, o Katolické moderně u J. Š. Baara apod.).

Výběrovost slovníku se promítla i do stavby jednotlivých hesel. Váha je položena na osvětlení základních hodnot, na jejich věcnou charakteristiku a na vystižení jejich významu ve vývoji literatury bez nároků na úplný popis nebo jen výčet všech děl uváděných autorů. V této výkladové části postihující smysl tvůrčí osobnosti spočívá také těžiště hesla, zatímco úvodní část hesla má dát jen první orientaci a životopisná část má pomoci pochopit dílo z hlediska autorových životních osudů v jeho rodinných, generačních a sociálních souvislostech, popřípadě nastínit i jeho činnost literárně organizační, redaktorskou aj.

V údajích životopisných a bibliografických je slovník pouze primárním vodítkem, nikoli nositelem úplných informací. Dlouhé popisné nebo dvoudílné názvy odborných i beletristických (zvl. dramatických) prací zkracujeme do podoby, v níž se tato díla obvykle citují. Letopočty uvedené v závorce označují zpravidla rok, kdy dílo v té podobě, o níž slovník pojednává, bylo poprvé zveřejněno, kdy se stalo společenskou skutečností. Tam, kde došlo k tomuto zveřejnění jinak než knižním vydáním, připojujeme zkratku č., tj. časopisecky, nebo prem., tj. jevištní uvedení (premiéra). Nekomentovaná data znamenají knižní vydání, bez poznámky ponecháváme také případy, kdy došlo v témž

roce ke knižnímu i časopiseckému, popřípadě knižnímu i jevištnímu uvedení. — Místa a obce píšeme podle dnešního úředního názvu; tam, kde by dnešní název nepostačoval, uvádíme též název dobový.

Shodně s prvním a druhým vydáním slovníku zachováváme systém dvou rejstříků, jmenného a věcného. Jmenný vedle registrace spisovatelů zařazených do svazku dává přehled o českých autorech, kteří nemají vlastní slovníkové heslo, a o cizích spisovatelích, kteří byli u nás překládáni nebo ovlivnili jednotlivé autory či celé literární proudy. Věcný pak odkazuje na jednotlivá díla, časopisy, literární instituce, manifesty, směry a literární sdružení.

Protože se dosavadní podoba slovníku vcelku osvědčila, ponecháváme jeho nové, třetí vydání jak v uspořádání, tak v textu kromě několika drobných korektur beze změn.

Redakce